

مقاله پژوهشی:

تحلیل روندهای مطلوب جمهوری اسلامی در تحولات بیداری اسلامی

سید جلال دهقانی فیروزآبادی^۱، هادی جمشیدیان^۲، محمدمهدی پرویزی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۰

چکیده

بیداری اسلامی "استمرار نبوت و امامت" و پا نهادن اسلام به مرحله عمل و ظهور تمدن اسلامی، شرط لازم برای مهدویت است. مسئله اصلی پژوهش "تحلیل روندهای مطلوب جمهوری اسلامی در بیداری اسلامی" است. هدف تحقیق کاربردی و توسعه‌ای است. استخراج مطلوبیت‌ها از مبانی انقلاب اسلامی و تحلیل روندها، ماهیت کیفی دارد؛ بنابراین، روش تحقیق «کیفی» است. گردآوری اطلاعات به شیوه ترکیبی (کتابخانه‌ای و میدانی) صورت گرفته و با تکیه بر الگوی "تحلیل روند" ارزیابی شده است؛ همچنین تجزیه و تحلیل اطلاعات با روش میانگین رتبه‌ای و با استفاده از آزمون فریدمن با نرم‌افزار «SPSS» انجام شده و سنجش میزان پایایی یافته‌های تحقیق نیز با آزمون آلفای کرونباخ استخراج شده است. بر اساس یافته‌های تحقیق از طریق مصاحبه و تکمیل پرسشنامه توسط ۴۵ خبره در حوزه بیداری اسلامی؛ "مطلوب‌ترین روند بیداری اسلامی، روندهای متأثر از "انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت" است. "حرکت جهانی اربعین" یک‌روند نوظهور، مکمل مناسبی برای اهداف غایی بیداری اسلامی است. بیداری اسلامی به "ظرفیت عامه شیعیان، مسلمانان و مستضعفین" متکی است و قابلیت فضای مجازی برای دسترسی مستقیم به ملت‌ها یک فرصت است. همچنین "ظهور جریان‌ات افراطی و تکفیری؛ بدیل انحرافی برای انقلاب اسلامی بوده و رژیم اشغالگر قدس نیز دشمن اصلی بیداری اسلامی به‌شمار می‌آید. تعامل مستقیم و بدون واسطه با "عامه مسلمانان و مستضعفان" با تکیه بر «نظام اسلامی الگو» و «نظریه مقاومت» سرالاسرار احیای بیداری اسلامی است. حذف مردم از صحنه و عدم دسترسی مستقیم به عامه مسلمین و مستضعفین موجب شده بیداری اسلامی از بالندگی و توسعه فاصله بگیرد.

کلیدواژه‌ها: انقلاب اسلامی، بیداری اسلامی، مستضعفین، نظریه مقاومت.

۱. استاد تمام علوم سیاسی و روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبایی

۲. استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی

۳. دانشجوی دکتری مطالعات امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی (نویسنده مسئول)

مقدمه

تحولات ۲۰۱۱م در کشورهای عربی، با عناوین مختلفی مانند «بهار عربی» و «خیزش عربی» توصیف شد. دو عنوانی که وجه نژادی آن پررنگ و به نوعی روح اسلامی و پیشینه تاریخی تحولات انکار می‌شد. با توجه به اهمیت خیزش‌های اجتماعی در جغرافیای سیاسی، توازن قدرت و آینده منطقه، بازیگران بین‌المللی از همان ابتدا در جهت شکل‌دهی روندها، طبق سناریوی مطلوب خویش، برنامه‌ریزی و اقدام کردند. مقام معظم رهبری (دام‌عزه) این تحولات را "بیداری اسلامی" نامیدند. در این نام‌گذاری ضمن تأکید بر ماهیت اسلامی تحولات، ارتباط عمیق بین بیداری اسلامی و انقلاب اسلامی و آرمان‌ها انقلاب به‌روشنی برقرار می‌شود.

بیداری اسلامی در مبانی انقلاب اسلامی و نظام فکری مقام معظم رهبری (دام‌عزه) مسئله‌ای عمیق با پیشینه اعتقادی، دینی و تاریخی است که تحولات ۲۰۱۱م یکی از جلوه‌های آن به‌شمار می‌آید. ریشه اصلی بیداری اسلامی به مسئله نبوت و مهدویت در هدایت انسان به سمت غایت و سعادت فردی و اجتماعی بازمی‌گردد که با ظهور حضرت مهدی (عجل‌الله تعالی فرجه الشریف) تکامل می‌یابد. بیداری اسلامی در مقاطع مختلف تاریخی جلوه کرده و در آینده نیز جلوه خواهد کرد و فراهم‌کننده زمینه و پیش‌نیاز لازم برای این تکامل است. از این‌رو ادراک و اشراف به مبانی دینی بیداری اسلامی در قالب گفتمان شیعی و انقلاب اسلامی خصوصاً با تمرکز بر اندیشه‌های امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (دام‌عزه) بستر مناسبی را به‌منظور ترسیم وضعیت مطلوب بیداری اسلامی فراهم می‌کند.

پیشینه‌شناسی تحقیق و مبانی نظری

استعمار، استکبار و استبداد در دو قرن اخیر موجب تضعیف فراگیر و ذلت‌بار ملت‌ها و دولت‌های حاکم بر ممالک اسلامی و به تبع آن، عقب‌ماندگی اقتصادی، فرهنگی و سیاسی مسلمانان شده است. سیر نزولی تمدن اسلامی و تحقیر ملت‌های مسلمان یکی از عوامل شکل‌گیری خیزش‌های مردمی در نیم‌قرن گذشته در کشورهای اسلامی بود. بیداری اسلامی

که همان احیاء عزت و تمدن اسلامی است دارای پشتوانه عقیدتی و تاریخی بوده و در امتداد بعثت انبیاء و خاتم رسل، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و اله) و آرمان مهدویت قرار می گیرد؛ به عبارتی، بیداری اسلامی به مفهوم پا نهادن اسلام به مرحله عمل و حرکت به سمت بروز و ظهور واقعی اسلام در عصر جدید است (بیانات مقام معظم رهبری (مدظله) ۱۳۹۳/۰۹/۰۴). بعثت پیامبر خاتم (ص) و شکل گیری مدینه النبی (ص) سرآغاز تحقق جامعه دینی و آرمانی است و مهدویت قله مرتفع حکومت عدل جهانی است. بیداری مسلمانان شرط لازم برای تحقق جامعه اسلامی و حرکت به سمت حکومت عدل جهانی است. مسلمانان در طول تاریخ افتان و خیزان با همراه داشتن قرآن، سیره نبوی و علوی به سمت ظهور و تحقق حکومت دینی در حرکت هستند. با این توصیف بیداری اسلامی تلاش جامعه اسلامی برای عمل به دین و حرکت به سمت بروز و ظهور واقعی اسلام است که از زمان پیامبر اکرم (ص) آغاز شده و تا ظهور منجی ادامه دارد. در این مسیر تاریخی در مقاطع مختلف روندهای مطلوب و نامطلوب شکل گرفته و موجب شده بیداری جامعه اسلامی با صعود و فرودهای فراوان مواجه شود.

حضرت امام خمینی (ره) با طرح نظریه متعالی ولایت فقیه از بطن اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله)؛ قله مرتفعی از اندیشه سیاسی اسلامی را ترسیم کرد. تکامل ذاتی این نظریه به حدی بود که تمامی اندیشه های آزادی خواهانه که منشأ شکل گیری جنبش های آزادی بخش شده بودند در دامنه این قله مرتفع قرار می گرفتند. پیروزی انقلاب اسلامی سرآغاز خودباوری مستضعفان و مسلمانان شده و جهش قابل توجهی در تفکرات سیاسی ملت های مسلمان ایجاد و به منزله یک نقطه عطف تاریخی در بیداری اسلامی به شمار می آید. اغلب خیزش های اسلامی بعد از سال ۱۹۷۹م متأثر از انقلاب اسلامی ایران بوده است. در همین رابطه نظریه مقاومت تبلور توحید عملی، غیر منفعل، پویا و شکست ناپذیر از بطن اسلام ناب و نظریه ولایت فقیه استخراج شده و راهبردی عملی برای حرکت ملت ها به سمت تحقق وعده الهی در وراثت مستضعفان و غلبه حزب الله و مهیا شدن برای پذیرش مهدویت را ترسیم کرده و به عنوان پیشران حرکت مسلمانان نقش آفرینی می کند.

از بعثت پیامبر تاکنون همیشه روندهای نامطلوب در جهان اسلام وجود داشته و در عصر حاضر نیز روندهای نامطلوب به شکل‌های دیگر جریان دارد. منشأ اصلی روندهای نامطلوب در جهان اسلام خصوصاً مقطع کنونی استکبار، استبداد و استعمار است که در قالب‌های مختلفی جلوه می‌کند. مسئله اساسی این پژوهش "تحلیل روندهای مطلوب جمهوری اسلامی ایران در تحولات بیداری اسلامی است". برای شناخت، تحلیل و سنجش روندهای مطلوب جمهوری اسلامی، نیازمند سنگ محکی جامع، دقیق و کاربردی هستیم؛ بنابراین، سعی خواهد شد با تکیه بر مبانی فکری و اندیشه دینی امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (دام عزه) روندهای مختلف در جهان اسلام را از منظر کیفی و کمی تحلیل نموده و روندهای مطلوب را مشخص کنیم.

در رقابت با جمهوری اسلامی، بازیگران متعددی حضور دارند که همه تلاش خود را صرف می‌کنند تا روندهای مطلوب خود را در جهان اسلام ایجاد کنند. حساسیت جغرافیای سیاسی غرب آسیا و جهان اسلام به حدی است که هرگونه تغییر در معادلات و شبکه قدرت در این منطقه تأثیر عمیقی بر بیداری اسلامی به دنبال خواهد داشت. از این رو، اولین هدف این پژوهش، "تحلیل روندهای موجود بیداری اسلامی در گذشته، حال و آینده است". این روندها با تحلیل گفتمان‌های موجود در صحنه بیداری اسلامی در کشورهایی مانند مصر، لیبی، سوریه، تونس، بحرین، یمن و... قابل شناسایی خواهد بود. دومین هدف تحقیق "مشخص شدن نسبت روند مطلوب جمهوری اسلامی ایران با سایر روندها است".

بیداری اسلامی به عنوان یک واقعیت عینی، دینی، فعال و مؤثر در جهان اسلام که با ذات انقلاب اسلامی و اهداف آن گره خورده، می‌تواند منتهی به شکل‌گیری امت واحد اسلامی در برابر استعمار، استکبار و استبداد شود بنابراین، هدایت بیداری اسلامی در روند مطلوب، همسنگ با حفظ و صیانت از انقلاب اسلامی اهمیت دارد.

عدم اهتمام محققین برای انطباق مبانی دینی و انقلابی با تصمیمات راهبردی توسط مراکز تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر می‌تواند منجر به شکل‌گیری راهبردهای ناقص و سیاست‌گذاری مبهم، روزمرگی و مواجهه غیر هدفمند با دولت‌ها، ملت‌ها، گروه‌ها، جریان‌ات و اشخاص مؤثر در بیداری اسلامی شود.

در رجوع به پیشینه‌های مرتبط با موضوع مقاله، بیش از ۲۲ رساله دکتری مرتبط با حوزه بیداری اسلامی مورد بررسی واقع شد که به چند نمونه اشاره می‌شود: رساله دکتری "طراحی الگوی امنیت منطقه‌ای برای محیط خاورمیانه متناسب با رویکرد ج.ا.ا با تأکید بر چالش‌های امنیتی آن" (عبدالله خانی، ۱۳۸۰)؛ رساله "راهبردهای تحقق خاورمیانه اسلامی با تأکید بر بیداری اسلامی" (پور قیومی، ۱۳۹۲)؛ رساله "تدوین راهبردهای دفاعی - امنیت ج.ا.ایران در منطقه آسیای جنوب غربی با رویکرد جبهه مقاومت و گسترش بیداری اسلامی" (شریفی، ۱۳۹۵)؛ رساله "آینده‌پژوهی بیداری اسلامی آسیای میانه" (حجازی، ۱۳۹۷).

همچنین ۱۱ مقاله علمی پژوهشی مورد تجزیه و تحلیل واقع شد. از جمله: مقاله "شناسایی فرصت‌ها و تهدیدات ناشی از بیداری اسلامی و اولویت‌بندی آنها با تأکید بر گفت‌وگو حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)" (بختیاری و کارگری، ۱۳۹۸)؛ مقاله "تعیین میزان تأثیر فرصت‌ها و تهدیدات ناشی از بیداری اسلامی بر سیاست‌های دفاعی امنیتی ج.ا.ایران با تأکید بر آراء و اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)" (بولحسینی و همکاران، ۱۳۹۷)؛ مقاله "شناسایی تجربیات موفق نظام جمهوری اسلامی ایران در نیل به تمدن نوین اسلامی" (خزاعی و همکاران، ۱۳۹۷)؛ مقاله "نظریه بیداری اسلامی بر اساس اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری" (نجفی، ۱۳۹۱) و کتاب "مبانی نظری بیداری اسلامی از نگاه امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)" (بشیر، ۱۳۹۲).

در جمع‌بندی پیشینه‌های تحقیق نکات مشترکی که مورد تأکید اغلب محققین قرار گرفته اینک بیداری اسلامی یا عناوین دیگری مانند «بهار عربی»، «انقلاب عربی»، «بیداری عربی»، «بیداری انسانی» یک جریان واقعی، مردمی و قدرتمند در کشورهای اسلامی است که از بطن جوامع می‌جوشد. تحولات جاری نشان داد افکار عمومی کشورهای اسلامی به شدت مرتبط و متأثر از یکدیگر بوده و یک اتصال عمیق بین مسلمانان در مناطق و کشورهای مختلف وجود دارد. برای شناخت و تحلیل ماهیت این اتصال بین نظریه‌پردازان سیاسی اختلافات فاحشی وجود دارد. برخی این جنبش‌ها را ضد استعماری، برخی ضد دیکتاتوری و استبداد، برخی اعتراض نسبت به عقب‌ماندگی و برخی دیگر این خیزش‌های اجتماعی را تبلور اسلام‌خواهی می‌دانند. با عنایت به برداشت هر پژوهشگر از ماهیت

خیزش‌های اجتماعی، اهداف و آرمان مختلفی را برای این جنبش‌ها ترسیم می‌کنند که در یک جمع‌بندی کلی شاهد سه رویکرد در تحلیل این پدیده‌ها هستیم؛ «غرب‌گرایی»، «ملی‌گرایی» و «اسلام‌گرایی» یا «بیداری اسلامی»؛ در این میان، همه پژوهشگران تاریخ معاصر بر تأثیر مستقیم و غیرمستقیم انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت بر افکار عمومی ملت‌های مسلمان و جنبش‌های اسلامی معاصر تأکید دارند.

همچنین پیشینه‌های مرتبط با موضوع تحقیق نکات افتراقی هم وجود دارد. پژوهشگران با تکیه بر خاستگاه فکری خویش، بیداری اسلامی را در قالب رویکردهای فکری چون «حرکت اصیل بیداری اسلامی»، «بهار عربی»، «دمکراتیزاسیون»، «اقتدارگرایی»، «بیداری عربی» و «توطئه» تحلیل کرده‌اند. اختلاف دیدگاه‌ها ناشی از اختلاف در مبانی فکری است. عده‌ای از متفکرین عقیده دارند که تحولات سیاسی جهان اسلام متأثر از تفکر لیبرال دموکراسی و روند دموکراسی‌سازی است که منتهی به شکل‌گیری «بهار عربی» شده است. برخی دیگر بر این باورند که تحولات جهان اسلام از مصادیق انقلاب‌های مخملی و حاصل طراحی سرویس‌های اطلاعاتی غربی است. گروهی نیز عقیده دارند گسترش رسانه، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی خصوصاً فیس‌بوک، توئیتر، اینستاگرام عامل اصلی بسیج عمومی مردم بود. برخی هم فساد و دیکتاتوری را به‌عنوان عامل اصلی معرفی می‌کنند. متفکرین اصیل و مسلمان بدون نفی تأثیر سایر عوامل عقیده دارند واکنش مسلمانان در برابر استکبار، استعمار، استبداد، بحران هویتی، تهاجم فرهنگی غرب عمدتاً ناشی از بیداری اسلامی و خواسته مسلمانان برای رجعت به اسلام است؛ بنابراین، اسلامیت، جمهوریت و استکبارستیزی از مشخصه‌های کانونی اغلب خیزش‌های اجتماعی در جهان اسلام است.

در پژوهش‌هایی که به‌صورت تخصصی به مبحث بیداری اسلامی پرداخته‌اند آگاهانه یا ناآگاهانه کمتر به خاستگاه اصیل بیداری اسلامی (یعنی اسلام) توجه شده است. حتی پژوهش‌های تاریخی، توصیفی و تحلیلی در حوزه بیداری اسلامی متکی بر چارچوب‌های فکری غیر اسلامی است و هیچ نقشی برای اسلام در این تحولات قائل نیستند. طبق تفحص نگارنده در تحقیقات موجود، از نقش بنیان‌های دینی در بیداری اسلامی غفلت شده است؛ همچنین رویکرد آینده‌پژوهی یا آینده‌نگاری برای موضوع بیداری اسلامی کمتر

مورد توجه بوده است. در حالی که سرویس‌های اطلاعاتی و امنیتی آمریکا، انگلیس و رژیم صهیونیستی تحقیقات عمیق و گسترده‌ای پیرامون ترسیم آینده مطلوب برای جنبش‌های اجتماعی در کشورهای اسلامی مطابق با منافع خود انجام داده‌اند. شاهد این مدعا نیز رفتار حساب‌شده آن‌ها در مصادره و منحرف کردن بیداری اسلامی است.

تحلیل روندهای مطلوب جمهوری اسلامی در بیداری اسلامی با تمرکز بر نقش اسلام در جوامع مختلف و خیزش‌های اسلامی - در چارچوبی که مبدأ آن بعثت و غایت آن مهدویت باشد - یکی از نوآوری‌های اصلی این تحقیق است. دیگر جنبه نوآوری پژوهش حاضر، نگاه راهبردی به موضوع بیداری اسلامی و تلاش برای ترسیم روند و چشم‌انداز مطلوب بیداری اسلامی منبعث از آرمان‌ها و مبانی انقلاب اسلامی است که منتهی به ساخت آینده مطلوب در جهان اسلام و حرکت به سمت آرمان مهدویت می‌شود. در قالب اندیشه مقام معظم رهبری (دام عزه) تعریف علمی کلید واژه‌های تحقیق به شرح ذیل است:

منظور از واژه «انقلاب اسلامی»؛ «انقلاب یک حرکت عمومی است؛ راهی است که ملت می‌رود برای رستگاری حقیقی و سعادت و خلاصی از ظلم و ستم. انقلاب می‌خواهد ملت را سربلند، مرفه، دارای برجستگی‌های مادی و معنوی، برخوردار از تعالی و تکامل مادی و معنوی کند. انقلاب می‌خواهد سلطه بیگانگان را رفع و فرودستی و ذلت را که مدتی سعی داشتند بر این کشور و بر این ملت تحمیل کنند، ریشه کن کند؛ بدبختی‌هایی را که تسلط‌های بیگانگان و دشمنان به وجود آورده است، زایل و اثرزدایی نماید. این، انقلاب است؛ (بیانات ۱۳۷۸/۷/۲۴)، انقلاب اسلامی یک ضرورت بود برای اسلام، یک نیاز بود برای مسلمین، سنت الهی بود برای حفظ دین و حفظ احکام الهی... انقلاب اسلامی بود که براساس ارزش‌های اسلامی، پایه‌های اسلامی، تفکرات اسلامی، سرفصل‌های جدید در زندگی انسان به وجود آورد (بیانات، ۱۳۳۷/۱۱/۱۲).

واژه «بیداری اسلامی» در اندیشه مقام معظم رهبری (دام عزه) عبارت است از: «بیداری اسلامی یا «الصحوة الاسلامیه» به مفهوم پا نهادن اسلام به مرحله عمل و حرکت به سمت بروز و ظهور واقعی اسلام در عصر جدید است. افزون بر این، حرکت بیداری اسلامی یک حرکت ضد آمریکا، ضد استبداد، ضد دست‌نشانندگان آمریکا در منطقه است؛ حرکتی است

از سوی عموم مردم در کشورهای مختلف منطقه علیه استکبار (بیانات مقام معظم رهبری (مدظله) ۱۳۹۳/۰۹/۰۴).

مفهوم واژه "مقاومت" در اندیشه مقام معظم رهبری عبارت است از: "معنای مقاومت این است که انسان یک‌راهی را انتخاب کند که آن را راه حق می‌داند، راه درست می‌داند و در این راه شروع به حرکت کند و موانع نتواند او را از حرکت در این راه منحرف کند و او را متوقف کند؛ این معنای مقاومت است» (بیانات، ۱۳۹۸/۰۳/۱۴). گفتمان مقاومت به‌عنوان یک نظریه‌ریختاری بخش در قالب چارچوب برخورد با سلطه و مبتنی بر قدرت روایت انقلاب اسلامی از متن اسلام ناب محمدی (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و باهدف از بین بردن غرب‌زدگی از مناسبات قدرت و سیاست بین‌الملل تئوری‌پردازی شده است (قادری‌کنگوری، ۱۳۹۴: ۱۶۲).

واژه "مستضعفین" در اندیشه مقام معظم‌له: "مستضعفین را بد معنا می‌کنند؛ مستضعفین را به افراد فرودست یا حالا اخیراً - یعنی این چند سال اخیر باب شده - اقشار آسیب‌پذیر [معنا می‌کنند]، یعنی آسیب‌پذیران؛ نه، قرآن مستضعف را این‌همه نمی‌داند، قرآن می‌گوید: وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ؛ (۶) مستضعفین یعنی ائمه و پیشوایان بالقوه‌ی عالم بشریت؛ این معنای مستضعفین است: کسانی که وارثان زمین و همه‌ی موجودی زمین خواهند بود؛ بسیج مستضعفین این است. مستضعف یعنی آن کسی که بالقوه صاحب وراثت عالم است، بالقوه خلیفه‌الله در زمین است، بالقوه امام و پیشوای عالم بشریت است". (بیانات، ۱۳۹۸/۰۹/۰۶)

- تحلیل اجمالی از روند تاریخی بیداری اسلامی

هسته اصلی جوهر و تمدن اسلامی اندیشه، تفکر و تأمل است. در تمدن اسلامی ارتقاء، اعتلای روحی و معنوی، توحید، ولایت و ولایت در سایه امامت و عصمت جایگاه ویژه‌ای دارد. مقدسات در تمدن اسلامی مهم است و هر قدر توحید و ولایت پررنگ‌تر شده مقدسات ظهور بیشتری داشته است. در تمدن اسلامی توجه به سیاست و نقش آن در مدنیت اسلامی برای رسیدن با آمال دینی است. عدل و عدالت نقطه اصلی تحقق این آمال

دینی است که با سیاست پیوند ناگسستنی دارد. با کلید عدالت می‌توان به جوهر سیاست در فلسفه تاریخ در تمدن اسلامی دست‌یافت و افق روشنی را برای آینده ترسیم کرد. در تحلیل تمدن اسلامی کلید عدالت با دو مشکل تاریخی مواجه است: اول اینکه حکومت‌ها از عدالت جدا بوده‌اند و تمدن اسلامی مدینه‌های غیر فاضله زیادی داشته است. مشکل دوم اینکه در غرب سیاست نامقدس است. غربی شدن و غربی دیدن برای شناخت کلید عدالت در تمدن اسلامی مشکل‌ساز است. این دو مشکل نقطه اصلی بحث در تمدن اسلامی است. برای بازسازی آینده هم باید به این دو مشکل توجه جدی نمود (نجفی، ۱۳۸۲).

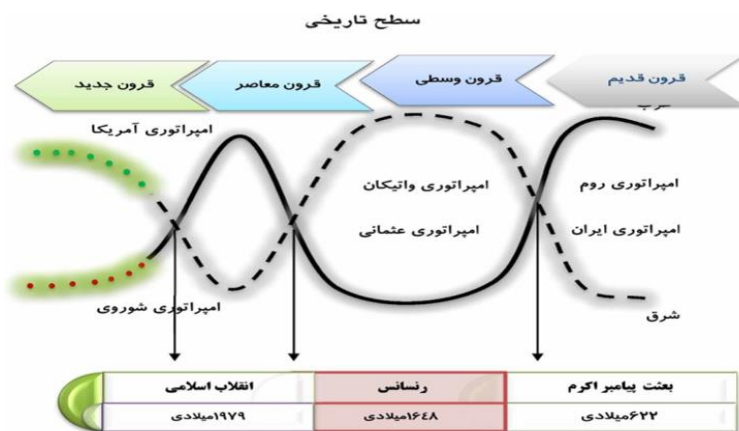
ما به تذکر تاریخی نیاز داریم؛ برای آینده باید سراغ تاریخ رفت و از تاریخ سؤال کرد. علم و آینده درگرو پرسشگری است. در صفحات تاریخ باید به دنبال نکاتی باشیم که در افق پیش‌روی ما مؤثر است. باید از گذشته نوری برای آینده استخراج شود (نجفی، ۱۳۸۲: ۲۰). تاریخ اسلام که از بعثت پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه و آله) آغاز و به سمت افق مهدویت در حرکت است در کنار تاریخ سایر ادیان و ملت‌ها در قرن‌های گذشته با افت‌وخیزهای فراوانی مواجه بوده است. موقعیت تمدن اسلامی و سایر تمدن‌ها در عصر کنونی حاصل عبور از پیچ‌وخم‌های متعدد تاریخی است که با افول و صعودهای مختلفی همراه بوده و این مسیر همچنان ادامه دارد. چنانکه رهبر انقلاب از مقطع کنونی و بیداری اسلامی به‌عنوان پیچ عظیم تاریخ یاد می‌کنند. "امروز تاریخ جهان، تاریخ بشریت، بر سر یک پیچ بزرگ تاریخی است؛ دوران جدید در همه عالم دارد آغاز می‌شود؛ نشانه بزرگ و واضح این دوران عبارت است از توجه به خدای متعال و استمداد از قدرت لایزال الهی و تکیه به وحی. بشریت از مکاتب و ایدئولوژی‌های مادی عبور کرده است. امروز نه مارکسیسم جاذبه دارد، نه لیبرال دموکراسی غرب ... امروز در میان امت اسلامی، بیشترین جاذبه متعلق است به اسلام، به قرآن، به مکتب وحی. خدای متعال وعده داده است که مکتب الهی، وحی الهی و اسلام عزیز می‌تواند بشر را سعادت‌مند کند. این یک پدیده بسیار مبارک و بسیار مهم و پر معنایی است" (بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی «جوانان بیداری اسلامی» ۱۳۹۰/۱۱/۱۰).

"به باور همه مورخان و اندیشمندان جهان، تاریخ مدون جهان به سه دوره تقسیم می‌شود: ۱. دوره قرون قدیم یا عهد عتیق که عموماً برای آن یک دوره ۱۰۰۰ ساله قائل‌اند.

این دوره از ۴۰۰ سال قبل از میلاد آغاز می‌شود و تا اوایل قرن هفتم (بعثت نبی اکرم به سال ۶۱۰ م) ادامه می‌یابد. ۲. دوره قرون‌وسطا که از قرن هفتم تا قرن هفدهم میلادی (آغاز دوره رنسانس به سال ۱۶۴۸ م) است و از آن به هزاره دوم یاد می‌شود. ۳. قرون معاصر که عصر مدرنیته نامیده می‌شود. که این دوره تا پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹ به مدت سه قرن ادامه داشته است. به سخنی دیگر، پیروزی انقلاب اسلامی در واقع پایان‌بخش قرون معاصر و آغازگر قرون جدید است (محمدی، ۱۳۹۲: ۱۷۰).

"کمتر کسی به این موضوع پرداخته است که چه حادثه و یا حوادثی برای هر یک از این مقاطع سه‌گانه رخ داده که موجب پایان یک دوره و آغاز دوره دیگر شده است؟ به واقع چه شد که دوران قدیم با افول تمدن هلنیک پایان یافت و دوران عظمت تمدن شرق (جهان اسلام) آغاز شد؟ همچنین در مرحله بعد در قرن هفدهم چگونه جهان اسلام به خواب فرورفت و تمدن غربی با تکیه بر مادی‌گرایی، سودانگاری و بهره‌کشی از سایر جوامع توانست - چه از جهت علمی و چه از لحاظ اقتدار - بر سایر جوامع جهانی سیطره یابد؟ نکته مهم اینکه در پایان هر یک از این مقاطع تاریخی امپراتورهای بزرگی که در شرق و غرب استیلا داشته‌اند، فروپاشیده شده و جای خود را به حاکمیت‌های مردمی داده‌اند (محمدی، ۱۳۹۲: ۱۷۰).

"بی‌تردید اگر در پیچ اول تاریخ، ظهور اسلام و بعثت پیامبر اکرم (ص) روی نمی‌داد و یا در پیچ دوم تاریخ در سال ۱۶۴۸ مارتین لوتر آلمانی علیه خرافات کلیسایی قیام نمی‌کرد و نهضت رنسانس را شکل نمی‌داد، این تحول عظیم تاریخی پدید نمی‌آمد. در واقع بیانات مقام معظم رهبری نویددهنده آن است که انقلاب اسلامی سومین پیچ تاریخ عظیم بشری بوده که علیه نظام سلطه‌گرایانه غرب قیام کرده و به حاکمیت اقتدارگرایانه غرب در طول سه قرن اخیر خاتمه داده است. بدین ترتیب، چیزی نمانده که عصری جدید آغاز شود که همان عصر حاکمیت وحی، معنویت، خدا و اسلام است. جالب اینکه در این مقطع نیز مانند دو مقطع پیشین، با فروپاشی دو امپراتوری بزرگ روبرو هستیم: اتحاد جماهیر شوروی و ایالات متحده آمریکا. نمودار زیر ترسیم‌کننده این مدعاست (محمدی، ۱۳۹۲: ۱۷۱).

نمودار ۱. نمودار تطبیق سیر حرکت تمدن شرق و غرب

دکتر منوچهر محمدی در نمودار فوق سیر حرکت تمدن شرق و غرب را مقایسه و سعی کرده پیچ تاریخی بزرگ جهان را که شاهد افول تمدن غرب و ظهور تمدن اسلامی است، نشان دهد.

" نهضت امام و انقلاب اسلامی - به عنوان پیچ سوم تاریخ مدرن بشری - توانست تحولی در تاریخ ایجاد کند و عصر جدیدی را نوید دهد که هم از نظر شکل، هم از نظر ساختار و هم از نظر محتوا، با خیزش‌های پیش از خود کاملاً متفاوت است (محمدی، ۱۳۹۲: ۲۴۴). "انقلاب اسلامی را از این روی می‌توان و باید پیچ عظیم تاریخ نامید که تغییرات و تحولات مهمی را در حوزه نظر و عمل به وجود آورده است.

انقلاب اسلامی بعثتی نو در تاریخ اسلام به‌شمار می‌آید و تحولات بیداری اسلامی نیز در امتداد انقلاب اسلامی تحلیل می‌شود. تحولات جهان اسلام و مستضعفین تحت تأثیر مستقیم انقلاب اسلامی است. همه توطئه‌ها و طرح‌های کلان جبهه استکبار هم، در واکنش به انقلاب اسلامی قابل تحلیل است. در تحلیل روندهای تاریخی، غرب در سرآشویی افول قرار داشته و اسلام با محوریت انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت و مستضعفین در آستانه ظهور هستند و شواهد و قرائن بسیاری برای این افول و ظهور وجود دارد؛ بنابراین، در تحلیل روند مطلوب بیداری اسلامی باید به گذشته تاریخی و موقعیت تمدن اسلامی در مقایسه با سایر تمدن‌ها در این مقطع زمانی توجه جدی شود.

چارچوب نظری تحقیق

حاصل یک سال و نیم رجوع به پیشینه‌های متعدد و گسترده مرتبط با موضوع تحقیق و بررسی اغلب رساله‌ها و پژوهش‌های علمی در حوزه بیداری اسلامی، همچنین تجمیع و تحلیل بیانات حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (دام عزه) منتهی به استنتاج نگارنده در قالب چارچوب نظری تحقیق شد که ضمن پرهیز از اطاله کلام به‌طور اجمال این چارچوب نظری به شرح ذیل است. توضیح اینکه این الگو با عنایت به مفاهیم و گزاره‌های "اسلام ناب"، "انقلاب اسلامی"، "نظریه مقاومت" و همچنین روش‌شناسی ترکیبی به‌ویژه نگاه به آینده، تدوین شده است.

الف- چارچوب نظری در سیر حرکت تکاملی جوامع اسلامی از خاتمیت تا مهدویت

در این چارچوب نظری سعی شده سیر تکامل جوامع اسلامی از خاتمیت تا مهدویت با تکیه بر اندیشه حضرت امام خمینی (ره) در ۹ گام نشان داده شود. طبق این مدل موقعیت بیداری اسلامی در جوامع مختلف متفاوت است. برای مثال جمهوری اسلامی در موقعیت گام پنجم - شاید ششم - باشد که در صورت استقامت در این موقعیت و عدم پس‌رفت، سه گام دیگر تا مقصد در پیش داریم. ولی در سایر جوامع و کشورهای اسلامی شرایط متفاوت است. برای نمونه، بیداری اسلامی در مصر بین گام دوم تا چهارم در حال صعود و سقوط است. بدیهی است که همه مسلمانان باید با تکیه بر تجارب تاریخی و مبانی مستحکم اسلامی گام‌های قبلی را تثبیت و برای حرکت به سمت گام بعدی تجهیز شوند. گام‌های نه‌گانه عبارت‌اند از: (شکل ۲)

ب- چارچوب نظری در شکل‌گیری روند مطلوب بیداری اسلامی

در این چارچوب نظری با تکیه بر اندیشه مقام معظم رهبری (دام عزه) علاوه بر سیر تکاملی حرکت در جوامع اسلامی از خاتمیت تا مهدویت سعی شده مهم‌ترین مؤلفه و شاخصه‌های هر مقطع بیان شود. در این چارچوب نظری ۹ سطح؛ برای تحقق روند مطلوب بیداری اسلامی در نظر گرفته شده است:

شکل ۲. «سیر حرکت تکاملی جوامع اسلامی از خاتمیت تا مهدویت»

۱- مبانی دینی و عقلی بیداری اسلامی

قرآن و سنت، بزرگ‌ترین ودیعه الهی در بین مسلمانان است که تمسک به آنها موجبات سعادت دنیا و آخرت را به دنبال دارد. مهم‌ترین مبانی بنیادی در قرآن و سنت برای شکل‌گیری بیداری اسلامی عبارت است از: اعتقاد نظری و عملی به «توحید و ربوبیت»؛ «نبوت و خاتمیت»؛ «معاد و حیات ابدی انسان»؛ «مهدویت و حکومت عدل جهانی»؛ «ولایت فقیه و حاکمیت اسلام»؛ «امربه معروف و نهی از منکر»؛ «حمایت از مستضعفان و محرومان»؛ «حق تعیین سرنوشت»؛ «کرامت طلبی و نفرت از تحقیر و نقصان»، «جهاد و قاعده نفی سبیل»؛ «ممنوعیت سلطه کفار بر مسلمانان» و....

۲- بیداری اسلامی

ملت‌های مسلمان برای تحقق آرمان‌های اسلام و قرآن باید در یک حرکت و جنبش انقلابی؛ نظام‌های مرتجع، قدیمی، وابسته و فاسد را سرنگون و زمینه را برای ایجاد نظام جدید مبتنی بر اسلام و قرآن فراهم کنند.

۳- تشکیل نظام‌های اسلامی

شکل‌گیری ساختار حکومتی برای تقنین، اجرا و مدیریت ارکان تصمیم‌گیری در کشور بر پایه مردم‌سالاری دینی جهت پیاده‌سازی و پیگیری اهداف و آرمان‌های اسلامی؛ به عبارت دیگر با پیروزی ملت‌ها در هر منطقه باید نظام اسلامی مناسب ایجاد شود. نظام اسلامی باید خطوط اصلی خود را از قرآن و سنت اخذ کند. مؤلفه‌های هندسه نظام اسلامی برای تحقق مبانی مذکور در یک جامعه اسلامی طبق نظرات مقام معظم رهبری (دام‌عزه) عبارت است از: «مردم»، «استقلال»، «تدین و پایبندی به مبانی اسلامی»، «مبارزه با استکبار و زورگویی»، «مسأله‌ی فلسطین»، «معیشت و اقتصاد»، «توجه و اتکا به مستضعفین و رفع فقر»، «مبارزه با فساد و اباحه‌گری»، «عدالت‌طلبی و رفع تبعیض و تحقیر»، «اتحاد و همبستگی علیه استبداد و استکبار» است. اهداف اصلی نظام اسلامی تحقق «نقوای فردی و اجتماعی»، «اقتصاد، سیاست، علم و فرهنگ مقاومتی»، «مردم‌سالاری دینی»، «مراقبت از نفوذ دشمن»، «استقلال همه‌جانبه و عدم وابستگی»، «قانون‌مداری و پرهیز از افراط و تفریط»، «دفاع مشروع»، «حمایت از مستضعفین»، «امت‌گرایی و سازمان‌دهی ملت‌ها با الگوی بسیج مستضعفان» است. در یک کلام نظام اسلامی باید قدرت و امکان لازم برای شکل‌گیری دولت اسلامی را فراهم کند.

۴- تشکیل دولت‌های اسلامی

«دولت اسلامی» یک حاکمیت اسلامی است که جامعه آرمانی اسلام را ایجاد می‌کند. تا دولت اسلامی به صورت کامل تشکیل نشود جامعه‌ی اسلامی در حد گفتمان باقی خواهد ماند. منظور از دولت اسلامی [ایجاد] تشکیلات مدیریتی اسلامی بر اساس الگوها و معیارهای اعتقادی و اخلاقی اسلام برای "خدمت به خلق"، "عدالت"، "سلامت اقتصادی و مبارزه‌ی با فساد" "قانون‌گرایی"، "حکمت و خردگرایی" با تکیه بر ظرفیت‌های درونی به منظور "حرکت جامعه به سمت حیات طیبه و تعالی انسان‌ها"، "آزادی و استقلال"، "نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری"، "نفی استکبار"، "مردم‌گرایی با تأکید بر رفق و مدارا" و "حمایت از محرومین و دفاع از مسلمین در برابر دشمنان" است.

۵- شکل‌گیری جوامع اسلامی

پس از تحقق کامل دولت اسلامی، مسئولیت و تعهد دولت «تحقق جامعه‌ی اسلامی» است. یعنی پیاده‌سازی آرمان‌ها و اهداف اسلامی و آرزوهای بزرگی که اسلام برای بشر و سبک زندگی‌اش ترسیم کرده است. جامعه‌ای برخوردار از عدالت، آزادی، عزت ملی، استغنائی ملی، رفاه، بدون فقر و گرسنگی، دارای پیشرفت‌های همه‌جانبه علمی، اقتصادی، سیاسی، بدون سکون، رکود، توقف و در حال پیشروی دائم؛ جامعه‌ای که مردم در اداره کشور و در آینده خود دارای نقش محوری هستند. مهم‌ترین شاخصه‌های جامعه اسلامی توحید‌گرایی، معاد باوری، رهبری الهی، تقوا، عدالت، وحدت، توان نظامی، امنیت و رفاه، کرامت انسانی، اعتدال، نظارت اجتماعی و پیشرفت است. جوهر اصلی جامعه‌ی اسلامی تعبد، ایمان و عمل صالح، محبت و عشق در بین آحاد ملت است. مهم‌ترین مسئولیت جامعه اسلامی، حیات طیبه و کمال معنوی انسانی، اقتدار در برابر دشمنان، عطوفت با مؤمنان و عبودیت فردی و اجتماعی است. ولایت در حکومت اسلامی منشأ وحدت است. باهم بودن و باهم حرکت کردن، اتحاد در هدف، در راه و پیوند اجتماعی در همه‌ی شئون فقط بر محور ولایت تحقق می‌یابد.

۶- تشکیل امت واحده اسلامی

هدف نهائی بیداری اسلامی شکل‌گیری امت واحده‌ی اسلامی و ایجاد تمدن اسلامی جدید بر پایه‌ی دین، عقلانیت، علم و اخلاق، است؛ تشکیل امت واحده اسلامی آرمان انقلاب اسلامی است.

۷- شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی

تمدن اسلامی، کشورگشایی نیست بلکه به معنای تأثیر پذیرفتن فکری ملت‌ها از اسلام است. در تمدن اسلامی کشورهای اسلامی قدرت برتر عالم هستند و قله‌های علمی، فرهنگی و صنعتی عالم را در اختیاردارند. محرومان و مستضعفان به جوامع اسلامی رجوع می‌کنند. در تمدن نوین اسلامی، معنویت در کنار مادّیت، عروج اخلاقی، معنوی، روحی، تضرّع و خشوع در کنار پیشرفت زندگی مادّی به شکل اتم آن دیده می‌شود؛ حج نمونه محدود و مظهر عینی برای توصیف تمدن اسلامی است.

هدف نهایی انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی رسیدن به تمدن اسلامی در زنجیره‌ای منطقی و مستمر است که بر چهار رکن دین، عقلانیت، علم و اخلاق بنا شده است. برای عبور از مراحل قبلی و رسیدن به تمدن نوین اسلامی، ضرورت دارد که در حوزه‌های علمی تولید نظریه شود. دانشگاه‌ها تولید علم کنند و در سطح پایین‌تر، جریان‌ات نخبگانی برای تطبیق دولت و چارچوب‌های آن با چارچوب‌های دینی باید گفتمان‌سازی کنند. تفوق گفتمانی می‌تواند منجر به ریل‌گذاری و تعیین مسیر درست شود. دولت اسلامی باید جامعه اسلامی الگو را ایجاد کند. دولت اسلامی و جامعه اسلامی الگو به صورت طبیعی الهام‌بخش خواهد بود و زمینه را برای شکل‌گیری دولت‌های مستقل اسلامی و جوامع اسلامی دیگر فراهم خواهد کرد.

۸- شکل‌گیری جامعه جهانی منتظر

نظریه‌پردازان حوزه مهدویت عقیده دارند تا «جامعه منتظر» که زمینه‌ساز ظهور است شکل نگیرد ظهور، محقق نخواهد شد. بالندگی و الهام بخشی تمدن نوین اسلامی برای بشریت به مثابه تحقق جامعه جهانی منتظر است. زمینه‌ساز تحقق وعده صادق الهی خواهد بود.

۹- ظهور منجی و تشکیل حکومت عدل جهانی

متعالی‌ترین آرمان بشریت تشکیل حکومت عدل جهانی است. که آرزوی همه موحدان است. هرچند موضوع مهدویت موضوع این مقاله نیست ولیکن بیداری اسلامی نمی‌تواند هدف و آرمانی به‌غیر از مهدویت داشته باشد. (شکل ۳)

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق به لحاظ هدف از آن جهت که امید است یافته‌های آن مورد توجه دستگاه‌ها و نهادهای حاکمیتی قرار گیرد؛ پژوهشی کاربردی است و به‌واسطه تلاش برای دستیابی به روندهای مطلوب بیداری اسلامی در آینده، در زمره تحقیقات توسعه‌ای قرار می‌گیرد. بر مبنای ماهیت و روش نیز «کیفی» است. تحلیل روند و یافتن مطلوبیت‌ها در بیداری اسلامی و استخراج مؤلفه‌های عمیق و دقیق از مبانی اسلام و انقلاب اسلامی برای شناسایی

چارچوب مفهومی مبانی و افق پیش روی بیداری اسلامی

شکل ۳. چارچوب نظری تحقیق "مبانی و افق پیش روی بیداری اسلامی"

مطلوبیت‌ها و همچنین شناسایی و تحلیل کلان‌روندها و تطبیق مطلوبیت‌ها با روندها برای شناخت روند مطلوب کاملاً کیفی است. گردآوری اطلاعات با شیوه ترکیبی (کتابخانه‌ای و میدانی) صورت گرفته است. همچنین تجزیه و تحلیل اطلاعات با روش میانگین رتبه‌ای و با استفاده از آزمون فریدمن با نرم‌افزار «SPSS» انجام شده و سنجش میزان پایایی یافته‌های تحقیق نیز با آزمون آلفای کرونباخ استخراج شده است.

توضیح اینکه روش تحقیق ما کیفی با رویکرد توصیفی - تحلیلی است و بنابراین، این پژوهش فاقد فرضیه، متغیر مستقل و متغیر وابسته است. الگوی «تحلیل روند» یکی از متداول‌ترین الگوها برای پیش‌بینی و تعالی سازمانی است که می‌تواند روی راهبرد آینده سازمان تأثیر بگذارد. در این الگو باید همه پیامدهای کلیدی روندها مشخص شود. تحلیل روند در چهار گام اصلی صورت می‌گیرد: گام اول - "پایش و استخراج فهرست روندهای کلیدی و مؤثر بر بیداری اسلامی"؛ گام دوم - "سنجش اثرات متقابل روندها بر یکدیگر در قالب ماتریس اثرات متقابل"؛ گام سوم - "تحلیل و توصیف نتایج حاصله از ماتریس اثرات متقابل روندها"؛ گام چهارم - تبیین روند مطلوب در بیداری اسلامی.

جامعه آماری

جامعه آماری در این تحقیق ۴۵ نفر از نخبگان صاحب‌نظر و باتجربه در حوزه بیداری اسلامی هستند که از طریق مصاحبه و پرسشنامه در چند مرحله نظرات آنها اخذ شده است. از منظر جمعیت‌شناختی علاوه بر نخبگان دانشگاهی بخش قابل توجه جامعه آماری از میان مسئولین و کارشناسان حوزه بیداری اسلامی در نهادهای فعال در حوزه سیاست خارجی انتخاب شده که دارای اشراف عمیق بر تحولات منطقه بوده و تحلیل واقعی و اجرایی از موضوع بیداری اسلامی داشتند. گردآوری اطلاعات با رویکرد تمام‌شمار تا سطح اشباع نظری و به صورت انتخاب هدفمند انجام شده است.

مشخصات جمعیت شناختی: بیش از ۵۵/۶٪ از جامعه آماری دارای تحصیلات دکتری بوده و ۲۸/۹٪ کارشناسی ارشد، ۸/۹٪ کارشناسی و ۶/۷٪ مدرک خود را ذکر نکرده‌اند. به تعبیر دیگر بیش از ۸۴٪ از جامعه نخبگی دارای مدرک دکتری و کارشناسی ارشد بوده‌اند. در جمع‌بندی سابقه فعالیت و تحقیق در حوزه بین‌الملل و بیداری اسلامی حدود ۳۵٪ بیش از ۲۰ سال سابقه داشته و حدود ۵۰٪ پانزده سال سابقه، ۲۲٪ ده سال سابقه، ۱۳٪ هشت سال سابقه، ۲۲٪ پنج سال سابقه داشته و ۳٪ هم سابقه خود را ذکر نکرده‌اند. به تعبیر دیگر بیش از ۶۰٪ از جامعه نخبگی بیش از ۱۰ سال سابقه فعالیت در حوزه بیداری اسلامی داشته‌اند.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

فرآیند تجزیه و تحلیل داده‌ها در چند مرحله انجام شد. اطلاعات جمع‌آوری شده خلاصه، کدبندی، دسته‌بندی و پردازش شدند تا زمینه ارائه تحلیل علمی از ارتباط بین داده‌ها به منظور پاسخ به سؤالات فراهم آید.

الف- تحلیل روندهای موجود، مؤثر و مرتبط با بیداری اسلامی

به منظور تحلیل روندهای جاری در منطقه و بین‌الملل که روی راهبرد آینده بیداری اسلامی تأثیر مستقیم دارد باید همه روندهای اصلی و پیامدهای کلیدی آن مشخص شود.

تحلیل میزان اثرگذاری روندهای مرتبط با بیداری اسلامی بر یکدیگر برای توصیف صحنه و محیط در سه گام صورت خواهد گرفت:

گام اول- پایش و استخراج فهرست روندهای کلیدی و مؤثر بر بیداری اسلامی

هدف از تحلیل روندهای مرتبط با بیداری اسلامی، ترسیم و توصیف جامع و دقیق شرایط محیطی است برای رسیدن به روند مطلوب در بیداری اسلامی است. همچنین شناخت تأثیرات متقابل روندهای مختلف بر یکدیگر، خصوصاً بر روند مطلوب است. در قالب مصاحبه و پرسشنامه از ۴۵ نفر از نخبگان و کارشناسان مجرب در حوزه بین‌الملل و تحولات بیداری اسلامی خواسته شد تا عناوین روندهای جاری در منطقه و بین‌الملل را که بر بیداری اسلامی تأثیر دارند، نام ببرند که جمع‌بندی نظرات جامعه آماری منتهی به انتخاب ۱۵ روند اصلی و مهم متأثر بر بیداری اسلامی شد که به شرح زیر است:

جدول ۱. روندهای جاری و مؤثر بر بیداری اسلامی

ردیف	عنوان روند	ردیف	عنوان روند
۱	انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت	۹	تشکل‌ها و جریانات مخالف سرمایه‌داری و لیبرالیسم
۲	حرکت جهانی اربعین	۱۰	جریانات افراطی و تکفیری در ممالک اسلامی
۳	انسجام در ظرفیت عامه شیعیان در تحولات	۱۱	توسعه نفوذ و تأثیر صهیونیسم مسیحی در جهان
۴	انسجام در ظرفیت عامه مسلمین در تحولات	۱۲	توطئه‌های رژیم اشغالگر قدس علیه جهان اسلام
۵	شکل‌گیری ظرفیت عامه مستضعفین در تحولات	۱۳	ماهواره، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در مدیریت افکار عمومی (ابزار استعمار و استکبار) - تهدید
۶	کنشگری جریانات استقلال‌طلب و غرب‌ستیز در جهان	۱۴	ماهواره، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی تسهیل‌کننده دسترسی به افکار عمومی ملت‌ها - فرصت
۷	غرب‌گرایی در ممالک اسلامی	۱۵	تشکل‌ها و جریانات سنی سازش‌کار و منفعت‌طلب
۸	قدرت‌های مستقل در بلوک شرق		

گام دوم- استخراج اثرات متقابل روندها بر یکدیگر در "ماتریس اثرات متقابل"

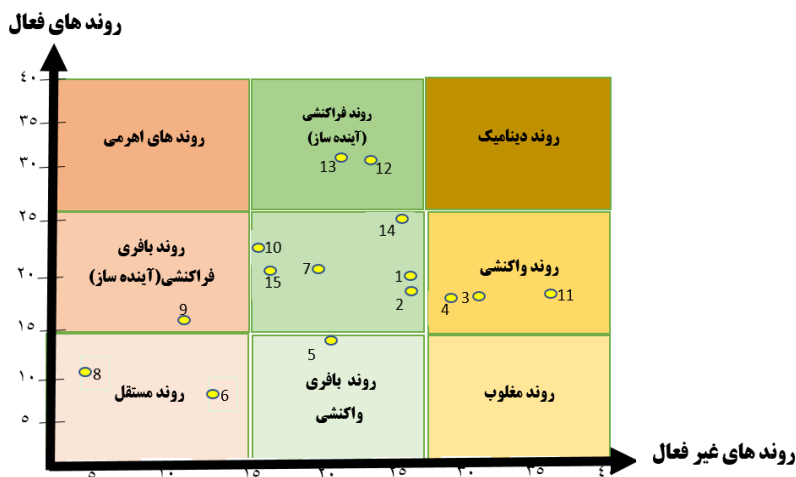
روندهای کلیدی، اثرات متفاوتی بر هم دارند. تحلیل این اثرات کمک شایانی در سیاست‌گذاری و تقویت روند مطلوب خواهد داشت. در این مرحله ماتریس «تأثیر متقابل روندها» به ما کمک خواهد کرد تا تأثیرات روندها بر یکدیگر را بسنجیم. در این ماتریس از جامعه آماری خواسته شد که ضمن تحلیل تأثیر هر روند با روند دیگر به صورت مجزا نمره موردنظر را اعلام کنند. عدد ۱ (کمترین تأثیر متقابل)، ۲ (تأثیر متقابل متوسط)، ۳ (بیشترین تأثیر متقابل) و ۰ (صفر بدون تأثیر متقابل). پس از کسب نظرات نخبگان ماتریس تأثیر متقابل ترسیم و میانگین نظرات نخبگان در ماتریس درج شد. جمع ردیف‌های افقی و عمودی در انتهای جدول محاسبه شد. جمع ستون‌های عمودی بیانگر نمره «غیرفعال» و جمع ردیف‌های افقی بیانگر نمره «فعال» بودن هر روند است. اگر نمره "فعال" هر روند زیادتر باشد نشانگر آن است که این روند یک‌روند کلیدی و تأثیرگذار بر بسیاری از روندها است و اگر مقدار جمع "غیرفعال" زیاد باشد برعکس این نتیجه عاید می‌شود. (جدول ۲)

گام سوم- تحلیل و توصیف نتایج حاصله در "ماتریس اثرات متقابل روندها"

اگر روندی بر بسیاری از روندها تأثیر داشته باشد متقابلاً بسیاری از روندها روی آن تأثیر بگذارند، روند فعال دینامیک تلقی می‌شود. اگر روندی روی روندهای دیگر تأثیر نداشته و سایر روندها هم بر آن تأثیرگذار نباشند روند مستقل تلقی می‌شود. اگر روندی بی‌تأثیر بر روندهای دیگر باشد ولی سایر روندها بر آن مؤثر باشند روند مغلوب خواهد بود. اگر روندی بر دیگر روندها تأثیرگذار باشد ولی از روندهای دیگر تأثیرپذیر نباشد روند اهرمی است و به‌عنوان پیشران برای سایر روندها خواهد بود. روندهای بینابینی روندهای واکنشی و فراکنشی هستند (علی احمدی و همکاران، ۱۳۹۳) با انتقال ارقام به دست آمده در "ماتریس تأثیر متقابل روندها" به نمودار مقایسه روندهای فعال و غیرفعال، نتایج حاصله به شرح ذیل است: (نمودار ۴)

ماتریس تأثیر متقابل روندها																
ماتریس	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12				
1	طلب اسلامی و جنبه مطلوبیت															
2	حرکت جهانی ایچان	3														
3	تسخیر ظرفیت عامه شیعیان در تحولات		3													
4	تسخیر ظرفیت عامه مسلمانان در تحولات			3												
5	شکل‌گیری ظرفیت عامه مسلمانان در تحولات				2											
6	تشدید عملی‌گرایان استقلال طلب و فریب‌گرفته در جهان					1										
7	غیربرگشتی در مسلک اسلامی						0									
8	قدرت‌های مستقل برپایه‌های دینی							0								
9	تشکلات و نهادهای مخالف سرمایه‌داری و لیبرالیسم								1							
10	جهت‌گرایان افراطی و تک‌گویی در مسلک اسلامی									0						
11	توسعه‌های فزاینده و دیگر جهل‌پرورده‌ها - مسلمانان در جهان										3					
12	توسعه‌های زینت‌اشناختی فزاینده در جهان اسلام											3				
13	معاوضه، اجتناب و شکست‌های اجتماعی در مدیریت نظام عمومی ایران (استعمار و استعمار-گرا)												3			
14	معاوضه، اجتناب و شکست‌های اجتماعی شیعیان کهنه دست‌نرسی به افکار رایج عمومی مبتنی بر غربت													3		
15	تشکلات و نهادهای علمی سازمان‌گرا و مبتنی بر طلب														2	
	جمع‌بندی غیرفعال														26	
																26
																31
																30
																21
																13
																19
																5
																12
																23
																18
																24
																22
																25
																21
																17
																21

جدول ۲. ماتریس تأثیر متقابل روندها

نمودار ۴. نمودار مقایسه روندهای جاری (اعداد ذکر شده کنار هر نقطه منطبق بر جدول شماره ۴)

سؤال فرعی تحقیق این بود؛ "کدام روندها (منطقه‌ای و بین‌المللی) بر تحولات بیداری اسلامی تأثیر دارد و روندهای مختلف در چه وضعیتی نسبت به هم قرار دارند؟" نتایج حاصله در نمودار مقایسه روندها، پاسخ اجمالی به سؤال فرعی تحقیق است.

تحلیل نمودار فوق نشان می‌دهد "توطئه‌های رژیم اشغالگر قدس علیه جهان اسلام" به‌عنوان یک‌روند فعال و مؤثر در کنار روند رو به رشد "تأثیر ماهواره، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در مدیریت افکار عمومی" به‌عنوان ابزار استعمار و استکبار جدی‌ترین روندهای مؤثر و مخرب هستند که آینده جهان اسلام را تهدید می‌کنند. این دو روند، فراکنشی فعال بوده و می‌توانند آینده‌ساز باشند. همچنین ماهیت سخت و نرم تهدیدات ناشی از دو روند مذکور قابل تأمل و دقت بیشتر است.

"انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت"، "حرکت جهانی اربعین" و "فرصت ایجادشده به‌واسطه ماهواره، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی" جزء روندهایی هستند که در خانه میانی جدول قرار گرفته و در زمره روندهای واکنشی محسوب می‌گردند. این دو روند در کنار سایر روندها نسبتاً فعال بوده و ضمن اثربخشی بر سایر روندها، متقابلاً از روندهای دیگر تأثیرپذیری دارند. سه روند مذکور از پتانسیل توسعه در سطح جهانی برخوردارند.

در مقابل "جریانات افراطی و تکفیری در ممالک اسلامی"، "غرب‌گرایی در ممالک اسلامی" و "تشکل‌ها و جریانات سنی سازش‌کار و منفعت‌طلب" سه روندی هستند که در کنار سایر روندها نسبتاً فعال بوده و ضمن اثربخشی بر سایر روندها، متقابلاً از روندهای دیگر تأثیرپذیری دارند. این شش روند در میانه جدول؛ نشانگر این است که جدی‌ترین رقیب جبهه مقاومت در موضوع بیداری اسلامی، جریانات افراطی و تکفیری در کنار غرب‌گرایی و سازش‌کاری حکام عرب هستند که با کمک صهیونیست و اسرائیل، درصدد غیرفعال کردن روند رو به رشد جبهه انقلاب هستند.

"انسجام در ظرفیت عامه مسلمین" و "انسجام در ظرفیت عامه شیعیان" برای نقش‌آفرینی مؤثر در تحولات جاری منطقه و بیداری اسلامی، دو روندی هستند که در خانه میانی - ولی غیرفعال - جدول فوق قرار دارند. این دو روند عمق راهبردی و تنها ظرفیت و پشتوانه واقعی برای جبهه مقاومت، انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی هستند که متأسفانه به واسطه کم‌کاری و متقابلاً تحركات جبهه مقابل، کم‌تأثیر یا بی‌تأثیر در تحولات هستند. این ظرفیت طلایی بالقوه باید به فعلیت برسد. همچنین داده‌های دریافتی نشان می‌دهد که روند "توسعه نفوذ و تأثیر صهیونیست" در تحولات بیداری اسلامی در وضعیت واکنشی و تأثیر متقابل است. این روند در کنار سایر روندهای مخرب می‌تواند آینده روشن بیداری اسلامی را مکدر کند.

روند رو به رشد "تشکل‌ها و جریانات مخالف سرمایه‌داری و لیبرالیسم" در غرب بیانگر بن‌بست ایدئولوژی غربی و لیبرالیسم است؛ این روند، روندی فعال، بافری (میان‌ه) و فراکنشی است که می‌تواند به‌عنوان نقطه عطف و سرپلی برای شکل‌گیری آینده جدید با پارادایم جدید در صحنه بین‌الملل به‌شمار آید. فعال شدن بیشتر این روند تأثیر جدی بر بیداری اسلامی خواهد داشت. روندی مهم و قابل توجه که می‌تواند بنیان جریانات غرب‌گرا در جهان اسلام را با چالش ماهیتی و ذاتی مواجه کند. فروپاشی لیبرالیست از درون، افول تأثیرگذاری آمریکا و اروپا به‌عنوان ابرقدرت بلامنازع در صحنه بین‌الملل نیز روندهایی هستند که فرصت طلایی برای جبهه مقاومت، انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی در آینده

ایجاد خواهد کرد. برای بهره‌مندی کامل از این فرصت باید از هم‌اکنون مهیا شده و برای آینده برنامه‌ریزی نمود. در صورت انفعال؛ روندهای فعال و نیمه فعال شرقی و سوسیالیستی در صحنه بین‌الملل جایگزین لیبرالیسم شده و یکه‌تاز میدان خواهند شد و دوباره جهان اسلام به شکل دیگری محل جولان استکبار و استعمار خواهد شد.

"ظرفیت عامه مستضعفین" پتانسیل و قابلیت تأثیرگذاری فراوانی در تحولات دارد ولی در حال حاضر یک‌روند واکنشی غیرفعال است که تأثیری بر سایر روندها ندارد. ولی سرمایه‌گذاری برای فعلیت یافتن ظرفیت مستضعفین در سطح بین‌الملل همانند سرمایه‌گذاری برای استخراج معدن بی‌انتهای طلا با خلوص بالا است که سرمایه عظیمی را برای بیداری اسلامی و جهان اسلام به ارمغان خواهد آورد.

«کنشگری جریان‌ات استقلال طلب و غرب‌ستیز» در مناطق مختلف و ظهور «قدرت‌های مستقل در بلوک شرق» دو روند مستقلی هستند که در حال حاضر تأثیر مستقیم بر بیداری اسلامی و همچنین روندهای مخرب علیه بیداری اسلامی ندارند. این دو روند می‌تواند آینده غرب و لیبرالیست را با چالش جدی مواجه کند؛ از این منظر تأثیر غیرمستقیم بر بیداری اسلامی داشته و در سیاست‌گذاری برای آینده باید توجه لازم به این دو روند داشته باشیم.

نکته قابل توجه اینکه هیچ‌کدام از روندهای ۱۵ گانه مذکور "روند اهرمی" به‌عنوان پیشران برای سایر روندها نبودند. همچنین از بین روندهای ۱۵ گانه "روند مغلوب" که مطلقاً غیرفعال باشد یا "روند دینامیکی" که تأثیرگذاری با تمام ظرفیت بر سایر روندها داشته و هم‌زمان تأثیرپذیری در تمامی سطوح از همه روندها داشته باشد دیده نمی‌شود؛ یعنی اینکه هیچ‌روندی برتری مطلق، نسبت به سایر روندها ندارد. همچنین هیچ‌کدام از روندهای مذکور هم در انفعال مطلق قرار ندارند. به تعبیری همه روندهای ۱۵ گانه نسبتاً فعال بوده و تأثیر متقابل بر یکدیگر دارند ولی این تأثیر تمام‌کننده نیست. این نتیجه می‌تواند بیانگر صحت نظر و اعتدال منطقی در نظرات نخبگان برای انتخاب روندهای مؤثر بر بیداری اسلامی باشد. اکثریت روندها از نوع واکنشی یا فرا کنشی هستند؛ که

نشانگر ثبات نسبی در محیط است. با استفاده از فرصت باید برای خلق آینده مطلوب تلاش و با سرعت تمام نیروها را در جهت نگاشت آینده مطلوب بسیج کرد. نتایج فوق نشان می‌دهد روندهای ۱۵ گانه نه بلندپروازان هستند و نه منفعلانه؛ بلکه همه روندها فعال، مؤثر که درواکنشی متقابل با سایر روندها در صحنه تأثیرگذار هستند مورد توجه واقع شدند. نکته مهم در تدوین راهبردها برای بیداری اسلامی توجه به این مطلب است که برخی از روندها در سرایشی افول و برخی از روندهای جدید در اوج فعالیت و رو به رشد هستند. این رشد و افولها تأثیر مهمی بر آینده بیداری اسلامی برجای خواهد گذاشت.

ب- تحلیل روند مطلوب جمهوری اسلامی در بیداری اسلامی

به منظور ارزیابی و سنجش میزان اعتبار، اهمیت و مطلوبیت روندهای ۱۵ گانه فوق، این روندها در قالب پرسشنامه مجدداً به جامعه آماری ۴۵ نفر که عموماً از نخبگان و کارشناسان حوزه بیداری اسلامی هستند، ارائه شد. در این پرسشنامه از جامعه آماری خواسته شد تا نظر خود را پیرامون هر یک از روندهای پانزده گانه ارائه و میزان "مطلوبیت روند برای جمهوری اسلامی"، "امکان و نوع تأثیرگذاری روند بر بیداری اسلامی"، "میزان اهمیت روند"، "وضعیت روند در شرایط موجود و آتی" را اعلام کنند که نتایج به دست آمده در ادامه مورد اشاره قرار خواهد گرفت. (جدول ۳)

پایایی یافته‌های تحقیق

برای اطمینان از روایی محتوای و گویه‌های پرسشنامه قبل از توزیع بین جامعه آماری، به رویت سه خبره (یک استاد راهنما و دو استاد مشاور) رسیده و مورد تایید قرار گرفته‌اند. نتایج سنجش میزان پایایی یافته‌های تحقیق بر اساس آلفای کرونباخ در جدول زیر آورده شده است: (جدول ۴)

جدول ۳. توصیف آماری گویه‌های مربوط به روندهای مطلوب

ردیف	روندهای مطلوب	پایه‌های آن		اثربخشی تعیین‌کننده بر		امکان کنترل و		نوع تأثیر بر		میزان لغویت		وضعیت روند در		وضعیت روند در	
		درصد	انحراف معیار	درصد	انحراف معیار	تأثیرگذاری	درصد	انحراف معیار	تأثیر مثبت	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	شرایط موجود	شرایط آتی	انحراف معیار
1	ظهور انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت	93.3	0.00	93.3	0.00	88.9	0.16	93.3	0.00	8.29	1.15	6.57	1.77	8.37	1.09
2	حرکت جهانی اربعین	88.9	0.22	91.1	0.00	84.4	0.22	91.1	0.00	7.55	2.04	5.80	2.23	7.74	2.15
3	شکل‌گیری ظرفیت عامه شیعیان در تحولات	86.7	0.26	75.6	0.36	82.2	0.36	91.1	0.22	7.16	2.01	5.00	2.10	7.14	1.87
4	شکل‌گیری ظرفیت عامه مسلمانان در تحولات	75.6	0.38	82.2	0.16	80.0	0.16	88.9	0.27	7.27	1.64	4.31	1.94	6.77	1.86
5	شکل‌گیری ظرفیت عامه مستضعفین در تحولات	71.1	0.39	64.4	0.42	88.9	0.39	82.2	0.22	6.97	1.64	4.58	1.94	6.64	1.98
6	ظهور جریان‌های استقلال‌طلب و غرب‌ستیزی در جهان	57.8	0.48	66.7	0.44	68.9	0.44	75.6	0.36	5.60	2.19	3.73	1.94	5.55	2.24
7	غرب‌گرایی در ممالک اسلامی	71.1	0.43	77.8	0.33	68.9	0.33	11.1	0.42	6.54	2.12	4.94	2.17	5.57	2.30
8	ظهور قدرتهای مستقل در بلوک شرق	57.8	0.49	62.2	0.46	62.2	0.46	60.0	0.45	4.76	2.03	3.66	1.70	5.28	2.29
9	نشکله‌ها و جریان‌های مخالف سرمایه‌داری و لیبرالیسم	53.3	0.50	60.0	0.46	60.0	0.46	68.9	0.41	5.17	2.36	3.58	1.89	5.27	2.23
10	ظهور جریان‌های افراطی و تک‌گویی در ممالک اسلامی	71.1	0.43	80.0	0.27	68.9	0.27	13.3	0.42	6.86	1.86	4.97	1.98	5.51	2.16
11	تحولات سپه‌نویسم مسیحی در جهان	57.8	0.47	64.4	0.43	62.2	0.43	6.7	0.43	5.59	2.11	4.42	2.14	4.94	2.30
12	فدیه سرطانی رژیم انتفاکت‌فدسی علیه جهان اسلام	68.9	0.43	84.4	0.22	66.7	0.22	13.3	0.44	6.50	2.10	4.94	2.32	5.68	2.53
13	ایتنوت و شبکه‌های اجتماعی در مدیریت افکار عمومی (به‌عنوان ابزار استعمار و استکبار) - تهدید	71.1	0.41	84.4	0.16	68.9	0.16	11.1	0.37	6.89	1.82	5.00	2.28	6.11	2.35
14	ایتنوت و شبکه‌های اجتماعی دسترسی به افکار عمومی	68.9	0.42	82.2	0.22	66.7	0.22	80.0	0.40	7.03	1.76	4.11	1.92	6.83	1.72
15	مشکلهای فرصت	73.3	0.40	77.8	0.36	71.1	0.36	8.9	0.42	6.54	2.03	4.03	2.01	5.30	2.26

جدول ۴. پایایی متغیرهای تحقیق

متغیرهای تحقیق	آلفای کرونباخ
روند مطلوب ج.ا.ایران در بیداری اسلامی	۰,۹۴

با توجه به اینکه در تحقیقات علوم انسانی، آلفای بالاتر از ۰/۷۰ از پایایی مناسبی برخوردار است، بنابراین پایایی یافته‌های تحقیق در سطح مطلوبی است.

سؤال اصلی تحقیق این بود که؛ "روند مطلوب جمهوری اسلامی ایران در تحولات بیداری اسلامی کدام روند یا روندها است؟" توصیف نتایج حاصله در جدول شماره ۷ پاسخ سؤال اصلی تحقیق خواهد بود.

بر اساس نتایج حاصله از نظرات نخبگان مندرج در جدول ۷ نشان می‌دهد؛ مطلوب‌ترین روند برای بیداری اسلامی، روند ایجادشده توسط "انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت" است. ۹۳/۳ درصد از نخبگان عقیده دارند "انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت" تعیین‌کننده‌ترین روند

برای تحقق اهداف بیداری اسلامی است. به موازات با این روند، به عقیده ۹۱/۱ درصد از نخبگان، "حرکت جهانی اربعین" می‌تواند به‌عنوان روند نوظهور، مکمل مناسبی برای انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت در راستای اهداف غایی بیداری اسلامی تلقی شود. در همین چارچوب بیش از ۷۰ درصد از جامعه آماری عقیده دارند که فقط با سازمان‌دهی، مدیریت و به فعلیت رساندن "طرفیت عامه شیعیان"، "طرفیت عامه مسلمانان" و "طرفیت عامه مستضعفین" می‌توان اثر قابل توجهی در حرکت بیداری اسلامی ایجاد نمود. نکته قابل توجه اینکه ۸۲/۲ درصد از جامعه آماری عقیده دارند که "اینترنت و شبکه‌های اجتماعی و دسترسی آسان به افکار عمومی ملت‌ها در سرتاسر جهان به‌عنوان یک فرصت طلایی می‌تواند بر بیداری اسلامی تأثیر مثبت داشته باشد.

در جبهه مقابل ۸۰ درصد از نخبگان عقیده دارند "ظهور جریان‌های افراطی و تکفیری در جهان اسلام" به‌عنوان یک‌روند واگرا، بدیل انحرافی برای انقلاب اسلام و جبهه مقاومت است؛ همچنین ۸۴/۴ درصد عقیده دارند "رژیم اشغالگر قدس به‌عنوان دشمن اصلی اسلام و بیداری اسلامی است. ۸۴/۴ درصد از نخبگان عقیده دارند اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان ابزاری در دست استکبار و صهیونیست برای مدیریت افکار عمومی، به‌عنوان یک پدیده کند کننده حرکت بیداری اسلامی، تهدیدی جدی به‌شمار می‌آید به تعبیر دیگر فضای مجازی تیغ دو لبه‌ای است که هم تهدید جدی به‌دنبال دارد و هم فرصت طلایی محسوب می‌شود.

۷۷/۸ درصد از جامعه آماری عقیده دارند "غرب‌گرایی مزمن در ممالک اسلامی" و "تشکل‌ها و جریان‌های سنی سازش‌کار و منفعت‌طلب" که از چند دهه قبل قدرت را در ممالک اسلامی غصب نموده‌اند روندهایی هستند که موانع جدی در برابر بیداری اسلامی ایجاد کرده‌اند. در مقابل به عقیده ۷۵/۶ درصد از جامعه آماری "ظهور جریان‌های استقلال‌طلب و غرب‌ستیزی" به‌عنوان روند شتاب‌دهنده همچنین "آغاز افول لیبرالیسم و آمریکا در معادلات جهانی" از جمله روندهایی است که تأثیر غیرمستقیم ولی مثبت بر بیداری اسلامی داشته و منجر به تضعیف جایگاه غرب‌گرایان در جهان اسلام خواهد شد.

تخاصم جبهه شیطان یعنی صهیونیست بین الملل، شیطان بزرگ، اروپا، حتی روسیه و بعضاً چین به همراه حکام دست‌نشانده عرب، با روند ایجادشده توسط "انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت" در سطوح مختلف و هجوم همه‌جانبه و مستمر آنها طی ۴۰ سال گذشته نشان می‌دهد که "انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت" مهم‌ترین و مؤثرترین روند در برابر جبهه شیطان است. با دقت در میزان خصومت جبهه دشمن به‌راحتی حقانیت و اصالت روند مطلوب یعنی روند ایجادشده توسط "انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت" نمایان می‌شود. سایر حرکت‌های احیاگر در جهان اسلام که تحت عنوان بیداری اسلامی در سال‌های اخیر شناخته می‌شوند، همگی تشعشعاتی از انقلاب اسلامی تلقی می‌شوند. نورانیت انقلاب اسلامی و نسبت این خورشید فروزان با سایر جرقه‌های نورانی در جهان اسلامی طی ۴۰ سال گذشته با شاخص میزان خصومت و غضب جبهه مقابل نسبت به آن؛ به‌وضوح قابل‌اثبات است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پاسخ سؤال اصلی تحقیق مبنی بر اینکه "روند مطلوب جمهوری اسلامی ایران در تحولات بیداری اسلامی کدام است؟ طبق یافته‌های تحقیق عبارت است از اینکه روند ایجادشده توسط "انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت" تعیین‌کننده‌ترین روند برای تحقق اهداف بیداری اسلامی است. همچنین "حرکت جهانی اربعین" به‌عنوان روند نوظهور، مکمل مناسبی برای تحقق اهداف غایی بیداری اسلامی محسوب می‌گردد. در این رابطه انقلاب اسلامی و جبهه مقاومت باید برای سازمان‌دهی، مدیریت و به‌فعلیت رساندن "طرفیت عامه شیعیان"، "طرفیت عامه مسلمانان" و "طرفیت عامه مستضعفین" برنامه‌ریزی راهبردی داشته باشد در این رابطه فرصت‌های ایجاد شد توسط فناوری‌های نوین در اینترنت و شبکه‌سازی اجتماعی به‌منظور تعامل مستقیم با افکار عمومی ملت‌ها در سرتاسر جهان ظرفیت طلایی است که می‌تواند بر بیداری اسلامی تأثیر حیاتی و مثبت داشته باشد. همچنین پاسخ سؤال فرعی تحقیق مبنی بر اینکه "کدام روندها (منطقه‌ای و بین‌المللی)

بر تحولات بیداری اسلامی تأثیر دارد و روندهای مختلف در چه وضعیتی نسبت به هم قرار دارند؟" عبارت است از اینکه "توطئه‌های رژیم اشغالگر قدس علیه جهان اسلام" تهدیدات ایجادشده به واسطه "تأثیر ماهواره، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی برد افکار عمومی" به‌عنوان ابزار استعمار و استکبار جدی‌ترین روندهای مؤثر و مخرب هستند که آینده جهان اسلام و بیداری اسلامی را تهدید می‌کنند. علاوه بر این روندها "جریان‌ات افراطی و تکفیری در ممالک اسلامی"، "غرب‌گرایی در ممالک اسلامی" و "تشکل‌ها و جریان‌ات سنی سازش‌کار و منفعت‌طلب" سه روندی هستند که جدی‌ترین رقیب جبهه مقاومت در موضوع بیداری اسلامی به‌شمار می‌آیند که با کمک صهیونیست و اسرائیل، در صدد غیرفعال نمودن روند رو به رشد جبهه انقلاب هستند.

یافته‌های تحقیق تأیید می‌کنند که "انسجام در ظرفیت عامه مسلمین و مستضعفین" برای نقش‌آفرینی مؤثر در تحولات جاری منطقه و بیداری اسلامی روندی غیرفعال هستند درحالی‌که این دو ظرفیت عمق راهبردی و تنها پشتوانه واقعی برای جبهه مقاومت، انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی هستند که به‌واسطه کم‌کاری و متقابلاً تحركات جبهه مقابل، کم‌تأثیر یا بی‌تأثیر در تحولات هستند. سرمایه‌گذاری برای فعلیت یافتن ظرفیت مستضعفین در سطح بین‌الملل همانند سرمایه‌گذاری برای استخراج معدن بی‌انتهای طلا با خلوص بالا است که سرمایه‌عظیمی را برای بیداری اسلامی و جهان اسلام به ارمغان خواهد آورد.

نکته قابل توجه اینکه طبق یافته‌های تحقیق در صحنه جهانی هیچ روندی برتری مطلق بر سایر روندها ندارد متقابلاً هم‌روندهای کلیدی در انفعال مطلق نسبت دیگر روندها قرار ندارند به تعبیری همه روندهای ۱۵ گانه نسبتاً فعال بوده و تأثیر متقابل بر یکدیگر دارند، ولی این تأثیر تمام‌کننده نیست. اکثریت روندها از نوع واکنشی یا فرا کنشی هستند؛ که نشانگر ثبات نسبی در محیط است که با استفاده از فرصت‌ها باید برای خلق آینده مطلوب تلاش و تمام نیروها را در جهت نگاشت آینده مطلوب بسیج کرد.

در انتها تأکید می‌شود که مخاطب اصلی انبیاء و آرمان مهدویت و انقلاب اسلامی، مستضعفان و محرومین هستند. منظور ما از مستضعفین کسانی هستند که وارثان زمین و

همه‌ی موجودی زمین خواهند بود؛ کسانی که بالقوه صاحب و وراث عالم خلیفه‌الله در زمین هستند که اکثریت مطلق جوامع بشری را شامل می‌شود. در طول تاریخ مستضعفان موتور محرک برای تحقق اهداف بعثت و مهدویت بوده‌اند. جلب نظر، توجه و حمایت مستضعفین سراسر اصلی انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی است. در دو دهه گذشته دسترسی مستقیم انقلاب اسلامی (بدون واسطه) به عامه مسلمانان و محرومان روز بروز کاهش یافته و در مقابل دسترسی جبهه استکبار به آنها با تکیه بر شبکه‌های اجتماعی و اینترنت به شکل فزاینده‌ای افزایش یافته است و این بزرگ‌ترین بحران و عامل در توقف یا فروکش نمودن بیداری اسلامی محسوب می‌شود بنابراین، تمام راهبردها باید معطوف به فعلیت یافتن ظرفیت بالقوه مستضعفین و محرومان گردد که در ادامه پیشنهادات اجرایی و کاربردی ارائه می‌شود:

- ۱- الگوی انقلاب اسلامی با توجه به مقتضیات تشیع و ایران پیاده سازی شده است. پیاده سازی الگوی انقلاب اسلامی در هر جامعه انسانی و در جغرافیای مختلف اقتضائات خودش را دارد. که توجه به این اقتضائات نقش حیاتی در جلب حمایت مستضعفین دارد. بنابراین راهبرد ارائه جامع و مقبول نظام الگو و بومی سازی این الگو در محیط‌ها و جغرافیاهای مختلف نیازمند کار تخصصی و عمیق میدانی است.
- ۲- ایجاد زیر ساخت مورد نیاز برای دسترسی مستقیم به آحاد محرومان و مستضعفین در سرتاسر عالم از ضروریات قرن حاضر است. امروز علاوه بر تسلیحات سخت، بزرگترین سلاح استکبار برای تداوم و توسعه سلطه بر محرومان، اینترنت و شبکه های اجتماعی است. به واسطه شبکه های اجتماعی استکبار بدون واسطه به تک تک انسان ها در سرتاسر عالم دسترسی مستقیم دارد. دستیابی به اینترنت اسلامی با تمام ملزومات سخت افزاری و نرم افزاری (سیستم عامل، ماهواره، سرورهای عظیم، داده کاوی و...) نیاز حیاتی و اجتناب ناپذیر جهان اسلام است. احیاء و استمرار بیداری اسلامی نیز بدون این زیر ساخت بسیار مشکل خواهد بود. اینترنت آمریکایی اجازه نمی دهد تا پیام اسلام و انقلاب به مخاطب اصلی یعنی مستضعفین برسد.

- ۳- بیداری اسلامی ماهیت مردمی دارد. "عامه مردم" بدون هیچ واسطه، مخاطب ما هستند. جهاد کبیر جهاد تبیین است؛ یعنی همه شیعیان (خاص) و همه مسلمانان (عام) باید در این جهاد کبیر فعال شوند. چگونگی ایجاد این تعاملات بین عموم شیعیان و مسلمانان با عموم محرومان در سرتاسر عالم راهبردی‌ترین مسئله تمدنی برای انقلاب اسلامی است که باید اندیشمندان و مهندسان مسلمان در پی پاسخگویی به این مسئله راهبردی از منظر محتوایی، فنی، اجرایی و مدیریتی باشند.
- ۴- پیام عاشورا واضح‌ترین پیام الهام بخش در چارچوب نظریه مقاومت برای هر انسان آزاده است؛ انتقال این الگو به مستضعفین در عصر کنونی می‌تواند با توسعه و فراگیر نمودن مشارکت سایر ملت‌ها در مراسم تمدنی پیاده‌روی اربعین محقق شود. کیفیت و کمیت تحقق این پیشنهاد منوط به شناخت مقتضیات اجتماعی هر ملت و جغرافیا است که باید در قالب پژوهش‌های جامعه‌شناسانه انجام شود.
- ۵- حذف نقش آفرینی عامه مردم از صحنه بیداری اسلامی و واگذاری مأموریت به سازمان‌های دولتی یا گروه‌های سیاسی و جریان‌ات محدود به مثابه فرو کاستن یک حرکت جهانی و بزرگ است. وزارت خارجه، سازمان فرهنگ و ارتباطات، کنفرانس وحدت، مجمع جهانی اهل بیت(ع)، حتی حزب‌الله، حماس، جهاد اسلامی، حشدالشعبی که دُرّهای قیمتی و میوه‌های شیرین بیداری اسلامی و انقلاب اسلامی هستند که باید صرفاً تسهیل‌کنندگان تعاملات عامه شیعیان و مسلمانان با عامه مستضعفین باشند.
- ۶- با فهم درست از مأموریت هدایتگرانه انقلاب اسلامی برای حمایت از مستضعفین عالم بدون چشم داشت صنفی یا ملی (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا) یقیناً منجر به نصرت الهی و روی آوردن فوج فوج محرمان به جبهه مقاومت خواهد شد. سردار دل‌ها حاج قاسم سلیمانی فقط با خدمت صادقانه و بذل جان خویش توانسته بود ملت عراق، سوریه و لبنان را برای دفاع متقاعد کند. ایشان تأکید داشتند که بدون هیچ توقع اجر و مزدی باید در خدمت مجاهدین و مستضعفین بوده و یاور و

هم‌رزم صدیق و خادم آن‌ها باشیم بنابراین اصلاح نگاه‌ها، توقعات و اغراض، تکنیک‌ها و عملکردها بسیار اهمیت دارد.

۷- "تربیت نخبگان و گروه‌های مرجع در جوامع مختلف" و "شبکه‌سازی اجتماعی و سازمان‌دهی توده مستضعفین" در چارچوب مدیریت الهی از جمله الزامات تمدنی برای تحقق بیداری اسلامی است.

جمله پایانی اینکه باید باور داشته باشیم انقلاب اسلامی بخشی از حرکت تاریخی نبوت، امامت و مهدویت است که در حال شدن است و هنوز افق‌های بلندی تا قله رفیع عدالت باقی مانده است. بیداری اسلامی هم به همین منوال در حال شدن است و تحقق آن وعده قطعی الهی است.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- صحیفه نور، جلد ۴، ۵، ۶، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۲۰، ۲۱، چاپ سوم (۱۳۷۹)، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، **مجموعه بیانات**، قابل دسترسی در: www.khamenei.ir
- بختیاری، تقی و کارگری، غفور (۱۳۹۸)، شناسایی فرصت‌ها و تهدیدات ناشی از بیداری اسلامی و اولویت‌بندی آن‌ها با تأکید بر گفتمان امام خامنه‌ای (مدظله)، **فصلنامه مطالعات دفاعی راهبردی**، سال هفدهم، شماره ۷۷، صفحات ۶۸-۴۹
- بشیر، حسن. (۱۳۹۲)، **مبانی نظری بیداری اسلامی از نگاه امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله)**. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع) و پژوهشگاه فرهنگ هنر و ارتباطات
- بولحسنی، خسرو؛ بابلی، کورش؛ رضایی، سیاوش (۱۳۹۷)، تدوین راهبردهای جغرافیای سیاسی برای دستیابی ج.ا.ایران به قدرت دفاعی برتر منطقه‌ای در راستای سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، **فصلنامه راهبرد دفاعی**، سال شانزدهم، شماره ۶۲، صفحات ۲۰۷-۱۷۹
- بولحسنی، خسرو؛ شفیعی، امیرشایان؛ عراقی، عبدالله (۱۳۹۷)، تعیین میزان تأثیر فرصت‌ها و تهدیدات ناشی از بیداری اسلامی بر سیاست‌های دفاعی امنیتی ج.ا.ایران با تأکید بر آراء و اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای، **فصلنامه مطالعات دفاعی راهبردی**، سال شانزدهم، شماره ۷۲، صفحات ۹۸-۷۳
- پور قیومی، ایوب (۱۳۹۲)، راهبردهای تحقق خاورمیانه اسلامی با تأکید بر بیداری اسلامی، رساله دکتری، تهران: دانشگاه دفاع ملی، دانشکده امنیت ملی
- پورقیومی، ایوب (۱۳۹۱)، بیداری اسلامی و جامعه جهانی مهدوی، **فصلنامه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی**، سال دوم، شماره ۶، صفحات ۸۵-۵۳
- حجازی، شهاب‌الدین (۱۳۹۷)، آینده‌پژوهی بیداری اسلامی آسیای میانه، رساله دکتری، تهران: دانشگاه دفاع ملی
- خزاعی، علی؛ خسروی، محمدرضا؛ رجبی، محمدحسین (۱۳۹۷)، شناسایی تجربیات موفق نظام جمهوری اسلامی ایران در نیل به تمدن نوین اسلامی، **فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی**، سال هشتم، شماره ۳۲، صفحات ۸۳-۶۵
- خزایی، سعید و الهی‌دهقی، ایرج (۱۳۹۱)، عوامل موفقیت در آینده‌نگاری ملی، **فصلنامه مطالعات آینده‌پژوهی**، سال اول، شماره ۲، صفحات ۲۸-۵

- شریفی، شهاب (۱۳۹۵)، تدوین راهبردهای دفاعی - امنیت ج.ا.ایران در منطقه آسیای جنوب غربی با رویکرد جبهه مقاومت و گسترش بیداری اسلامی، رساله دکتری، تهران: دانشگاه دفاع ملی
- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۸)، طراحی الگوی امنیت منطقه‌ای برای محیط خاورمیانه متناسب با رویکرد ج.ا.ا با تأکید بر چالش‌های امنیتی آن، رساله دکتری، تهران: دانشگاه دفاع ملی، دانشکده امنیت ملی
- محمدی، سعید (۱۳۹۷)، تأثیر بیداری اسلامی بر انسجام اسلامی و امنیت جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، تهران: دانشگاه دفاع ملی
- محمدی، منوچهر (۱۳۹۲)، دستاوردهای کلان انقلاب اسلامی در سطوح ملی، منطقه‌ای، جهانی و تاریخی، قم، دفتر نشر معارف.
- نجفی، موسی (۱۳۸۲)، فلسفه سیاست در تمدن اسلامی، تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر
- نجفی، موسی (۱۳۸۷)، انقلاب فرا مدرن و تمدن اسلامی (موج چهارم بیداری اسلامی)، تهران: مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران.
- نجفی، موسی. (۱۳۹۱)، نظریه بیداری اسلامی بر اساس اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال نهم، شماره ۲۸، صفحات ۲۶-۱۱.